

Гейнц Р. М. **Організаційно-правові форми юридичних осіб – суб'єктів підприємництва** / Р. М. Гейнц // Наукові вісті Галицької академії. Збірник наукових статей, 2008. – № 2(14). – С. 171–175

УДК 347.45/47 (УДК 347.441.142)

Організаційно-правові форми юридичних осіб – суб'єктів підприємництва

Гейнц Р. М.

Галицька академія

76006, м. Івано-Франківськ, вул. Вовчинецька, 227

В даній статтє на основани анализа норм действующего законодательства определяется в каких организационно-правовых формах могут создаваться юридические лица, которые занимаются предпринимательской деятельностью.

Підприємницька діяльність юридичних осіб здійснюється у певній організаційно-правовій формі. Її вибір є одним з відповідальних етапів підприємництва. При цьому кожний підприємець керується власними міркуваннями і уявленнями про свою майбутню діяльність і, насамперед, тим, щоб обрана форма відповідала меті його діяльності, конкретним умовам господарювання, захищала майнові інтереси учасників та враховувала їх фінансові можливості. Вибір конкретної організаційно-правової форми юридичної особи — виключне право засновника (засновників), але це право обмежене існуванням відповідного положення щодо неї в законі. Частина 1 ст. 45 Господарського кодексу України визначає, що підприємництво в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця [1].

В науковій літературі вивчались окремі питання правового регулювання організаційно-правових форм юридичних осіб як у теоретичному, так і практичному аспектах. Такі дослідження були проведені І.В.Спасібо-Фатєєвою, О.М.Вінник, Н.О.Саніахметовою, І.М.Кучеренко [7; 9, с.222–393] та ін. Однак слід зауважити, що й досі науці та практиці не вистачає системних та комплексних досліджень, присвячених проблемі організаційно-правових форм юридичної особи – суб'єкта підприємництва і, зокрема, тих, що створюються і функціонують у нових секторах сучасного ринку [6, с.36].

У законодавстві немає легального визначення поняття «організаційно-правова форма» суб'єктів підприємництва, однак це нове поняття є одним із тих, що часто зустрічаються і широко вживаються у законодавстві і практиці стосовно юридичних осіб [9, с.239]. В Господарському кодексі України, зокрема в статтях 45, 53, 63 законодавець вживає поняття «організаційна форма підприємництва», водночас не розкриваючи його змісту.

Організаційно-правова форма, як поняття ширше по відношенню до організаційної форми, передбачає поєднання організаційних і правових ознак, що характеризують особливості створення та діяльності юридичної особи. За допомогою цих ознак можна незалежно від конкретної економічної діяльності юридичних осіб чітко визначити особливості їх правових можливостей, обов'язків і юридичної відповідальності, за властивими їм загальними параметрами порівнювати різні юридичні особи між собою [4, с.5].

Найбільш значущими ознаками, що виокремлюють одну організаційно-правову форму від інших, доцільно вважати:

- кількість учасників створеного суб'єкта підприємництва;
- характеристики власника майна;
- джерела майна як матеріальної основи підприємництва;

- межі майнової відповідальності;
- спосіб розподілу прибутків і збитків;
- форму управління суб'єктом підприємництва.

У світовій практиці широко відомі три основні організаційно-правові форми підприємництва: 1) одноосібне володіння; 2) товариства; 3) корпорації.

Одноосібне володіння – це підприємство, власником якого є одна особа. Вона отримує певний дохід (прибуток), але несе весь тягар господарського ризику. У США майже 80% усіх бізнесових організаційних структур є одноосібним володіннями, їхня частка становить приблизно 10-14% обсягу бізнесу [8, с.18].

Товариство як форма організації підприємництва є логічним продовженням розвитку одноосібного володіння. Така організаційно-правова форма підприємництва передбачає об'єднання капіталів двох і більше окремих фізичних або юридичних осіб за умов розподілу ризику, прибутку і збитків на основі рівності, спільного контролю результатів бізнесу, активної участі у його веденні. Взаємовідносини між сторонами регулюються договором.

Власниками корпорації вважаються її акціонери, що мають обмежену відповідальність у розмірі свого внеску в акціонерний капітал корпорації. Прибуток корпорації належить її акціонерам. Виокремлюють дві його частини. Одна частина розподіляється серед акціонерів у вигляді дивідендів, друга – це нерозподілений прибуток, що використовується на реінвестування. Функції власності та контролю поділені між акціонерами (власниками акцій) і менеджерами [8, с.22].

Порівняльно-правовий аналіз сучасного стану розвитку інституту комерційних юридичних осіб та їх організаційно-правових форм в Україні та деяких інших країнах світу (Німеччині, Франції, Англії, США, Японії, КНР) свідчить про наявність двох тенденцій: з одного боку - існування в багатьох країнах світу базового спектра організаційно-правових форм (повні і командитні товариства, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, акціонерне товариство), хоча їх законодавче регулювання все ж є різним і, з іншого боку, на основі базових організаційних форм з'являються їх спеціальні варіанти (комерційний банк, страхова компанія, інститути спільного інвестування тощо) [6, с.37].

Кожна з організаційно-правових форм має свої переваги та недоліки, які виявляються по-різному залежно від сфери діяльності, масштабу суб'єкта тощо.

Організаційно-правова форма визначає особливості правового режиму діяльності даного суб'єкта, що має важливе значення і безпосередньо впливає на інтереси його контрагентів, оскільки визначає, зокрема, можливість стягнення за боргами суб'єкта тощо. Ця категорія є визначальною для характеристики обсягу прав, обов'язків, меж відповідальності конкретного суб'єкта підприємництва. Найбільш значущими серед організаційно-правових форм підприємницької діяльності є ті, які дають змогу проявити властивості, що характеризують підприємницьку діяльність — ініціативність, самостійність тощо.

Таким чином, під поняттям організаційно-правової форми комерційних юридичних осіб найдоцільніше розуміти систему, визначених в законодавстві юридично значущих ознак, спрямованих на акцентуацію функцій юридичної особи в умовах ринкового середовища, які визначають правовий режим майна, що закріплене засновниками за юридичною особою, систему органів і відповідний порядок управління, зміст відносин між засновниками та створеною ними юридичною особою, у тому числі межі, порядок їх відповідальності, а також особливості правового змісту відносин, які виникають між засновниками або учасниками з приводу утворення, функціонування і припинення юридичної особи [6, с.36].

Шляхом аналізу чинного законодавства, визначимо в яких організаційно-правових формах може здійснюватися підприємницька діяльність юридичних осіб в Україні.

Згідно із ст. 83 Цивільного кодексу України [2] юридичні особи можуть

створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом.

Товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві. Воно може бути створене однією особою, якщо інше не встановлено законом. Товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі.

Установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

Цей поділ є загальним і лише дозволяє відокремити юридичні особи, що займатимуться підприємницькою чи непідприємницькою діяльністю, засновники яких матимуть право брати участь в їх управлінні (товариства), від юридичних осіб, що виконують визначені відповідними документами функції за рахунок виділеного їм майна, засновники яких не матимуть права брати участь в управлінні ними (установи).

Ці поняття фактично не є організаційно-правовими формами, а збірними поняттями, що включають в себе конкретні організаційно-правові форми, передбачені як Цивільним кодексом України, а саме господарські товариства, виробничі кооперативи, так і Господарським кодексом України – підприємства різних видів, їх об'єднання тощо та іншими законодавчими актами України, наприклад Законом України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року. Нових організаційно-правових форм, яких немає у Господарському кодексі України, Цивільний кодекс України не містить і містити не повинен, адже за змістом положень ч. 2 ст. 9 Цивільного кодексу та ст. 1 Господарського кодексу України господарські відносини, що виникають в процесі організації та здійснення господарської діяльності, регулюються спеціальними актами, зокрема Господарським кодексом України.

Визначальне місце серед суб'єктів підприємництва належить підприємству. Правове становище підприємств в українському законодавстві вперше було визначено в Законі України від 27.03.91 р. «Про підприємства в Україні». Більшість положень зазначеного Закону були враховані при розробці Господарського кодексу України.

Підприємства в Україні здійснюють свою діяльність відповідно до вимог ст. 62-71 Господарського кодексу України, якщо інше щодо підприємств окремих видів не передбачено Господарським кодексом та іншими законами, прийнятими відповідно до даного Кодексу (ст. 72 ГК України).

Підприємство має дві обов'язкові ознаки: по-перше, це виробництво продукції, надання послуг, виконання робіт для задоволення суспільних потреб. Підприємства є основними товаровиробниками, суб'єктами, які розвивають виробництво, визначають його структуру, вирішують, що і як виробляти; по-друге, одержання прибутку (доходу).

Стосовно поняття «підприємство» розрізняють організаційну та економічну форми підприємства та його тип. Організаційна форма підприємства характеризує спосіб взаємозв'язку окремих елементів продуктивних сил (факторів виробництва). Підприємства можуть набувати організаційних форм заводів, фабрик, трестів, комбінатів. За економічною формою підприємство може бути бюджетним, кооперативним, акціонерним, орендним тощо. Різноманітність економічних та організаційних форм підприємств визначається формами власності на засоби виробництва.

Товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи.

Виробничі кооперативи схожим чином визначені у ст. 95 Господарського

кодексу та ст. 163 ЦК України. Згідно зі ст. 95 ГК виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі в його діяльності

Якщо обраним критерієм розмежування комерційних юридичних осіб є права їх засновників (учасників) стосовно майна юридичних осіб, то можна розрізняти: а) юридичні особи, учасники яких мають зобов'язальні права відносно них: господарські товариства і кооперативи; б) юридичні особи, стосовно майна яких їх засновники (учасники) мають право власності або інше речове право. До них належать підприємства.

Відповідно до ст. 113 ГК України приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців чи осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи.

Державне унітарне підприємство – це підприємство, що утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління.

На нашу думку, це поняття є узагальнюючим, що включає в себе конкретні організаційно-правові форми державного унітарного підприємства визначені в п. 8 ст. 73 Господарського кодексу України, відповідно до якого державні унітарні підприємства діють як державні комерційні підприємства або казенні підприємства.

Визначаючи особливості підприємницької діяльності комунальних унітарних підприємств відповідно до вимог, встановлених Господарським кодексом України щодо діяльності державних унітарних підприємств, законодавець має на увазі регулювання діяльності комунальних комерційних підприємств як державних комерційних підприємств. Призначення комунальних унітарних підприємств таке ж саме, як і державних. Їх розрізняє лише форма власності, на якій можливе заснування цих підприємств – державна чи комунальна [5, с.131]. Поділяємо цю думку.

В Господарському кодексі (ч. 7 ст. 74) з'явилося поняття корпоратизованого підприємства, яке необхідно відрізнити від корпоративного підприємства. Згідно з ч. 5 ст. 63 ГК корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Відповідно до ч. 7 ст. 74 Господарського кодексу України державне унітарне комерційне підприємство може бути перетворене в корпоратизоване підприємство (державне акціонерне товариство). З одного боку, їх можна розглядати як підприємства, а з іншого – як акціонерні товариства. Поділяємо думку І. Даценко, який провівши відповідне дослідження, прийшов до висновку, що підприємствами державної форми власності є державні комерційні підприємства, державні казенні підприємства, державні акціонерні товариства, 100% акцій яких перебуває у державній власності.

Підприємства, державна частка яких у статутному фонді перевищує 50% чи становить величину, що забезпечує державі право вирішального впливу на

господарську діяльність цих суб'єктів, входить до державного сектора економіки, але не є підприємством державної форми власності [3, с.59].

У разі якщо в статутному фонді підприємства іноземна інвестиція становить не менше як десять відсотків, воно визнається підприємством з іноземними інвестиціями. Підприємство, в статутному фонді якого іноземна інвестиція становить сто відсотків, вважається іноземним підприємством.

Організаційно-правові форми об'єднань підприємств визначені ст. 120 ГК України і, відповідно до п.1 зазначеної статті, це – асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств, передбачені законом. Законодавство прямо не визначає отримання прибутку як мету їх діяльності, а отже, перелічені юридичні особи не провадять підприємницьку діяльність.

Таким чином, організаційно-правова форма – це форма юридичної особи – суб'єкта підприємництва, що характеризує особливості його створення, майнового статусу, особливості взаємодії власників, засновників, та учасників, їх відповідальності один перед одним та за зобов'язаннями юридичної особи.

Зважаючи на викладене, можемо зробити висновок, що відповідно до законодавства України юридичні особи можуть здійснювати підприємницьку діяльність в таких організаційно-правових формах:

- ✓ господарське товариство у формі
 - акціонерного (відкритого або закритого);
 - товариства з обмеженою відповідальністю;
 - товариства з додатковою відповідальністю;
 - повного товариства;
 - командитного товариства;
- ✓ державне підприємство у формі
 - державного комерційного підприємства;
 - державного акціонерного товариства;
- ✓ комунальне комерційне підприємство;
- ✓ приватне підприємство;
- ✓ виробничий кооператив;
- ✓ фермерське господарство та ін.

У законодавстві України немає вичерпного переліку організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб.

Література

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№18 – 22. – Ст.144.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
3. Даценко І. Поняття і статус підприємств державної форми власності у контексті чинного законодавства України // Право України. – 2005.– № 3. – с.56 –59
4. Блашук Т. Організаційно-правові форми юридичних осіб у сучасному цивільному праві // Підприємництво, господарство і право. – 2005. –№8. – с. 3 – 5
5. Ісаков М. Щодо правового режиму майна унітарних підприємств // Підприємство, господарство і право. – 2005. – № 2. – с. 130 –133
6. Кочергіна К. Інтереси, функції та правові засоби в генезисі формування організаційно-правових форм комерційних юридичних осіб. // Підприємництво, господарство, право. – 2004. – № 8. – с. 36-39.
7. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. - К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2004. — 328 с.
8. Прокопівний С.Ф., Колот В.М. Підприємництво: стратегія, організація, ефективність: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1998. – 352 с.
9. Саніахметова Н.О. Підприємницьке право: Навч. посіб. – 3-тє вид, переробл. і доп. – К.: А.С.К., 2005. – 912 с.

